

ЧАКАНДА ПЛАНТАЦИЯСИДА ЭКИЛГАН КҮЧАТЛАРНИ ЎСИБ РИВОЖЛАНИШИГА СУГОРИШ МЕЪЁРЛАРИНИНГ ТАЪСИРИНИ ЎРГАНИШ

Турдиев Сайдали Ашуревич

Тошкент давлат аграр университети қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, доцент

Ҳакимова Малоҳат Холмуродовна

Тошкент давлат аграр университети катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7392101>

Аннотация. Мақолада чаканданинг аҳамияти, она плантациясида экилган күчатларини парваришилаш мақсадида сугории меъёрлари келтирилган. Жумладан чаканда күчатларини ўсиб ривожланишида бир вегетация давомида 14 сугорилганда олинган натижалар ва 16 маротаба сугорилганда күчатларнинг ўсиб ривожланиши ва вегетация якунида сақланни кўрсаткичлари шу билан бирга эрта баҳорда чаканда күчатлари танасига шира ҳаракати бошлиномасдан экиши ва тупроқ етилгач ДНСни 60-70% да ушилаш мақсадга мувофиқ эканлиги баён этилган.

Калим сўзлар: кўчат, плантация, ўрмон, экологик соф, ДНСни 60-70%, вегетацияда якунида назорат варианти, 16 маротаба.

ИЗУЧЕНИЕ НОРМА ПОЛИВА НА РАЗВИТИЯ САЖЕНЦЕВ ВЫСАЖЕННЫХ НА ПЛАНТАЦИИ ОБЛЕПИХИ

Аннотация. В статье представлено значение облепихи, нормы полива для содержания саженцев, высаженных в маточнике. В частности, результаты 14 поливов за один вегетационный период и рост и развитие сеянцев в конце вегетационного периода и 16 поливов за вегетационный период рассады облепихи показывают, что целесообразно высаживать рассаду облепихи ранней весной до начала вегетационного периода и удерживать ППВ на уровне 60-70% после рыхления почвы.

Ключевые слова: саженец, плантация, лес, экологический чистый, ППВ 60-70%, контрольный вариант в конце вегетации, 16 раз.

THE RATE OF IRRIGATION ON THE DEVELOPMENT OF SEEDLINGS PLANTED ON A PLANTATION OF SEA BUCKTHORN

Abstract. The article presents the importance of sea buckthorn, irrigation norms for the maintenance of seedlings planted in the mother liquor. In particular, the results of 14 irrigations in one growing season and the growth and development of seedlings at the end of the growing season and 16 irrigations during the growing season of sea buckthorn seedlings show that it is advisable to plant sea buckthorn seedlings in early spring before the start of the growing season and keep the field moisture capacity (FMC) at 60-70% after loosening the soil.

Keywords: sapling, plantation, forest, environmentally friendly, FMC 60-70%, control variant at the end of the growing season, 16 times.

КИРИШ

Бугунги кунда озиқ овқат ва дориворлик хусусиятларига эга бўлган ўсимликларга талаб ошиб бормоқда. Шуни таъкидлаш лозимки, бизнинг табиатимизда табиий ҳолда ўсувлари доривор ўсимликлар захираларининг чекланганлиги туфайли фармацевтика саноати корхоналарининг доривор ўсимликлар хомашёсига бўлган талабини, асосан, доривор ўсимликлар ўстириш орқалигина қондириш мумкин.

Бугунги кунда мамлакатимизнинг ихтисослашган фермер, ўрмон, дехкон ва бошқа мулкчилик шаклидаги хўжаликларида доривор ўсимликларни, ўстириш технологиялари мукаммал ишлаб чиқилмаганлиги сабабли, илмий асосланмаганлиги туфайли уларни етишириш агротехникасига эхтиёж сезилмоқда.

Шунга кўра фармацевтика саноатини сифатли мўл, таннархи арzon ва экологик соғҳомашё билан таъминлаш муҳим аҳамиятга эга иш ҳисобланади.

Бу ҳолат, албатта, доривор ўсимликлар хомашёси етишириш билан шуғулланувчи хўжаликларни доривор ўсимликларни ўстириш технологияларини пухта эгаллаган мутахассислар билан таъминлашни тақозо қиласди. Шу билан бирга дориворлигига кўра истиқболли бўлган ўсимликларни етишириш агротехнологиясини ишлаб чиқиш лозим бўлади [1].

Бизнинг тадқиқотларимиз, ушбу озиқ овқат ва дориворлик хусусиятларига эга бўлган чаканда ўсимлигининг экилган плантациясида кўчатларини парваришилаш, ўсиб ривжланиш ҳамда сақланишига суғориш меъёрларини қўллашнинг самарадорлиги ўрганилди.

Кўчат экилган дала майдонларни суғоришни амалга ошириш мураккаб ва масъулиятли тадбир ҳисобланади. Бунда сувни дала бўйлаб тақсимлаш тартиби қабул қилинган суғориш жараёнига боғлиқ. Экинларни эгатлаб суғоришда сув хўжалик тақсимлагичидан ҳудудлар томон тақсимлагичига, ундан муваққат ариққа, муваққат ариқдан ўқариқларга узатилади.

Муваққат суғориш тармоқларини кўндаланг жойлаштириш схемасида муваққат ариққа бериладиган сув миқдори 40 1/сек., бўйлама жойлаштириш схемасида эса 60 1/сек. бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бўйлама схемада жойлаштирилган муваққат ариққа узатилган сув 15—20 1/сек. миқдориарда 3—4 та ўқариққа тақсимланади. Муваққат ариқларга бундан ортиқ миқдорда сув берилса, сувчи ундан унумли фойдалана олмайди [2].

Шунга кўра сувчи сувдан фойдалана олиши ва ариқларда сувнинг сиғимиға ҳамда даланинг тупроқдаги намлик сиғимиға мувоффиқ суғориш амалий аҳамитга молик иш ҳисобланади.

Шу билан бирга озиқ овқат ва дориворлигига кўра истиқболли ўрмон доривор ўсимликлари биохилмажиллигини саклаш, уларни кўпайтириш она ва саноат плантацияларини барпо этиш бўйича тадқиқот натижалари келтирилган [5, 6].

Олиб борилган тадқиқотнинг услублари. Тадқиқотларни олиб боришда яъни, дала ва ишлаб чиқариш тажрибаларини ўтказиш, новда қаламчаларини тайёрлаш, кўчатларни плантатсияда экиш ва парваришилаш, чаканданинг новда қаламчасидан илдиз олдирилган кўчатлари O'zDSt 2813:2014, 3317–90 (O'zDSt 322.15.04.2009), «Сеянцы деревев и кустарников», давлат стандартлари ва «Программа и методика сортоизучения плодовых, ягодных и орехоплодовы x культур» ((акад. Е.Н. Седов таҳрири асосида) (1999)) услубий қўлланмаси талаблари асосида ва Э.Т.Бердиев ва б. томонидан 2014 йилда ишлаб чиқилган “Чакандани истиқболли шаклларини танлаш ва кўпайтириш” услублари асосида ўтказилди [3, 4].

ТАДҚИҚОТЛАР НАТИЖАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ МУҲОКАМАСИ

Тадқиқотларимизда олиб борилган 2020-2022 йиллар давомида плантацияда экилган кўчатларнинг ўсиб ривожланиш даражасини ўрганиш жараёнида қуйидаги

натижаларга эришилди. Бунда плантация майдони тупроғини сүгериш олди тупроқдаги намлиқ миқдорини (далани намлиқ сифими) ДНС га нисбатан 50-60% да (2020), 60-70% да (2021) ушлаб турилганда она плантациядаги күчатларни ўсиб ривожланиш ва сақданиш даражаси ўрганиб чиқилди.

Бунда чаканда плантациясидаги күчатларининг ўсиб ривожланиши ва сақланиши учун күчатлари 80 пог\м ҳисобида ҳисобланганда сүгериш олди тупроқ намлигини ДНСга нисбатан 50-60% да ушлаб турилганда жами экилган күчатлар сони 26 дона бўлиб, сақланган күчатлар сони вегетацияда якунида 19-22 донани ташкил қилди назорат вариантида ҳам күчатларнинг сақланиши 22 дона. Қиши мавсумда күчатлар хар йилик 3-4 таси биотик омиллар таъсирида қуриши ва яна кейинги йилда илдиз бўғзидан янги новдалар шаклланиб ўсиши қузатилди. Күчатларни ўсиш кўрсаткичларида эса фарқ бор 14 маротаба сүғорилган вариантда вегетация якунида ўсиш кўрсаткичи $33,4 \pm 1,07$ см, сақланиши 76,9%, ушбу кўрсаткич назорат вариантида вегетация якунида сақланиши 84,6% ни, ўсиш кўрсаткичи ўртача $23,7 \pm 1,31$ см ни ташкил қилди.

2021 йилги тадқиқотларимизда она плантация майдонини сүгериш олди тупроқ намлигини ДНСга нисбатан 60-70% да ушлаб турилганда, сүгериш меъёри қўлланилган вариантда вегетация якунида сақланган күчатлар миқдори 17-19 дона (вегетация бошида ҳам 18 дона бўлган), назорат вариантида ҳам 18 донани ташкил қилди. Күчатларни ўсиш кўрсаткичи вегетация якунида ўртача $39,2 \pm 1,03$ см, сақланиши 100%, ушбу кўрсаткич вегетация якунида назорат вариантида ҳам сақланиши 100%ни ўсиш кўрсаткичи ўртача $34,7 \pm 1,43$ см ни ташкил қилди. 2022 йилдаги қузатувлар натижалари 1-2 жадвалларда келтирилган.

1-жадвал

Она плантацияда чаканда күчатларини сақланишига сүғоришнинг таъсирини ўрганиш %

Вариантлар	май	Июн	июл	август	сентябр	Вегетация охиридаги сақланши %
Назорат	26	24	22	22	22	84,6
14 маротаба сүғорилган (2020)	26	25	23	20	20	76,9
Назорат	18	18	18	18	18	100
16 маротаба сүғорилган (2021)	18	18	18	18	18	100
Назорат	18	17	17	17	17	94,4
16 маротаба сүғорилган (2022)	18	18	18	18	18	100

Тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, плантацияда күчатларни экиш жараёни яъни, эрта баҳорда чаканда күчатлари танасига шира ҳаракати бошланмасдан

экиш ва тупроқ етилгач ДНСни 60-70% да ушлаш мақсадга мувофиқ эканлигини күрсатди.

Ушбу (2022) йилда ҳам суғориш меъёрлари қўлланилмаган назорат вариантида кўччатларнинг ўсиш кўрсаткичи ўртacha $49,4\pm1,13$ см ни, сақланиши 94,4%, бўлган бўлса, суғориш меъёрлари қўлланилган вариантда ўсиш кўрсаткичи ўртacha $41,2\pm1,49$ см ни, сақланиши 100%, яъни суғориш меъёрлари қўлланилган вариантда назоратга нисбатан ўсиш кўрсаткичи ўртacha 8 см паст эканлигини, лекин сақланиши назорат вариантга нисбатан 6% юкори эканлиги кузатилди (вегетация якунидаги натижалар). Назорат вариантида ўсиш кўрсаткичларини юкорилиги шундаки, унда новдалар сони камлиги ва якка ҳукумдор новда чиқарганлиги эвазига эканлигини кўрсатди. Суғориш жараёнлари қўлланилган вариантларда новдаларнинг сонини қўплиги эвазига новда узунлиги пастроқ эканлигини аниқланди.

Тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, тупроқдаги намлик сифим миқдорини 60-70% да ушлаб турилганда чаканда кўччатларини ўсиш ва ривожланиш кўрсаткичлари самарали эканлигини кўрсатди. Ушбу натижалар 1-2-жадвалларда батафсил келтирилган.

Тадқиқотлар натижасида олинган маълумотларда, ҳар бир суғориш ўсимликнинг ўсиб ривожланиши учун ўзига хос самарали бўлиб, чаканданинг стандарт кўччатларини етишириш учун суғориш олди тупроқ намлиги ДНСга нисбатан 60-70% да ушлаб турилганда ва вегетация даврида биринчи йилида 16 маротаба (бу кўрсаткич тупроқ ҳолатига кўра ўзгариши мумкин) суғорилиб, ҳар бир суғориш учун $750-800$ м³/га сув сарифи, чаканда кўччатлари учун сув сарифи талаб этилганда клонларни ўсиши ва ривожланиши учун мақбул шароитлар юзага келди.

2-жадвал

Она плантацияда чаканда кўччатларини новда узунлигига суғоришнинг таъсирини ўрганиш см

Вариантлар	Май	июн	июл	август	сентябр	Вегетация охиридаги сақланши %
Назорат	$8,5\pm0,11$	$10,1\pm0,22$	$13,8\pm2,42$	$18,3\pm2,34$	$23,7\pm1,31$	84,6
14 маротаба суғорилган (2020)	$10,2\pm1,21$	$13,1\pm0,21$	$17,4\pm3,22$	$24,4\pm2,43$	$33,4\pm1,07$	76,9
Назорат	$12,5\pm0,40$	$16,7\pm0,23$	$23,9\pm2,31$	$31,5\pm1,25$	$34,7\pm1,43$	100
16 моротаба суғорилган (2021)	$11,1\pm0,33$	$18,2\pm1,41$	$25,1\pm2,32$	$30,2\pm2,13$	$39,2\pm1,03$	100
Назорат	$12,4\pm1,43$	$19,1\pm2,52$	$28,5\pm2,10$	$36,2\pm1,57$	$49,4\pm1,13$	94,4
16 моротаба суғорилган (2022)	$9,2\pm0,43$	$12,2\pm1,40$	$21,2\pm2,32$	$33,0\pm3,22$	$41,2\pm1,49$	100

Кўччатларни ўсиб ривожланиши ва қишиги совуқлар заарламаслиги учун тупроқ намлиги ўртacha ДНСга нисбатан 60-70% да ушлаб туриш ўз натижасини кўрсатди.

Хулосалар. Чаканданинг даркатуни нави кўчатларини плантацияларда экишда стандарт кўчатлардан фойдаланиш лозим бўлади. Кўчатларни она ва саноат плантацияларда экишда асосан эрта баҳорда кўчатларда куртак ёзилмасдан эрта баҳорда экиш мақсадга мувофиқ. Барпо этилган плантациядаги кўчатларни биринчи йили тупроқдаги намлик миқдорини (далани намлик сифими) ДНС га нисбатан 60-70% да ушлаш яхши самара беради. Кўчатларда агротехник ва парваришларни биринчи йили юкори даражада олиб борилса, кўчатларда яхши илдиз шаклланса қишиги совуқлар таъсирида заарланган кўчат яна қайта тикланади.

REFERENCES

1. Ахмедов Ў., Эргашоев А, Абзалов А, Юлчиева М., С.Азимбаев \\\Доривор ўсимликларни етишириш технологияси фанидан амалий машғулотлар 2017 171 бет
2. Artukmetov Z.A., Sheraliyev H.Sh. \\\Qishloq xo'jaligi oly o 'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma/ 0'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.—T.: 0'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. —320 b.].
3. Бердиев Э.Т., Қайимов А.Қ., Абдулаев Р.М., Турдиев С.А. Чакандани истиқболли шаклларини танлаш ва кўпайтириш бўйича тавсиянома. –Тошкент, Тош ДаУ таҳририят – нашриёт бўлими, 2014. – 18 б.
4. ГОСТ 3317-90. Сеянцы деревьев и кустарников: Технические условия. –введен с 01.07.91. – Москва, Изд-во стандартов, 1990. – 41 с.
5. Турдиев, С. А., & Тухтамурадова, Н. К. (2015). СОХРАНЕНИЕ И ВОССТАНОВЛЕНИЕ ГЕНЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ЛОХА ВОСТОЧНОГО (ELAEA GNUS ORIENTALIS L). *Новые и нетрадиционные растения и перспективы их использования*, (11), 380-384.
6. Хакимова, М. X., & Турдиев, С. А. (2021). ЖУМРУТСИМОН ЧАКАНДАНИ (HIPPORHAE RHAMNOIDES L.) ТАДҚИҚ ЭТИШ, КЎПАЙТИРИШ ВА ПЛАНТАЦИЯСИДА ЎСТИРИШ ТАРИХИ. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 237-253